

9. Найщасливіша країна світу — Фінляндія. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-tra-44525368> (дата звернення: 04.06.2019).
10. Смольська Л. Успіх фінської ступеневої освіти в контексті сучасного розвитку суспільства // Нова педагогічна думка. 2013. № 1, ч. 1. С. 77–80.
11. Чернецька С. Досвід Фінляндії: «Дітей потрібно готувати до життя, а не до екзаменів». URL: https://ukr.lb.ua/society/2016/05/31/336445_dosvid_finlyandii_ditey_potribno.html (дата звернення: 07.05.2019).
12. Янкович О., Беднарек Ю., Анджеєвська А. Освітні технології сучасних навчальних закладів. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 212 с.
13. Educational change in Finland // Second International Handbook of Educational Change / A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.). New York. 2010. P. 323–348.
14. Łopatkowa M. Pedagogika serca. Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1992. 219 s.
15. McKinsey & Company, How the World's Best-performing School Systems Come Out on Top, 2007. URL.: http://www.mckinsey.com/client-service/social-sector/resources/pdf/Worlds_School_Systems_Final.pdf (last accessed 07.05.2019).
16. Sahlberg P. A short history of educational reform in Finland. URL: <http://www2.disal.it/Resource/Finland-Sahlberg.pdf> (last accessed 07.05.2019).
17. Sahlberg P. Education policies for raising student learning: The Finnish approach // Journal of Education Policy. 2007. Vol. 22, No. 2, March. P. 147–171.
18. Sahlberg P. The Fourth way of Finland // Journal of Educational Change. 2011. Volume 12 (2). P. 173–185.
19. Zawadowska Ja. Szkoła po fińsku. URL: https://fio.org.pl/images/dodatki/20060829_zawadowska.pdf (dostęp 07.05.2019).

СУБКУЛЬТУРА РЕЛІГІЙНИХ ВІРУВАНЬ ДІТЕЙ ЯК ДУХОВНА ІНТЕНЦІЯ АКСІОПСИХОЛОГОІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

В. Сіткар

к. психол. н., доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені В Гнатюка

Соціальна ситуація розвитку дитини в Україні сьогодні відрізняється високим ступенем драматизму: економічні труднощі, політична нестабільність, дегуманізація суспільних зв'язків і криза родини, соціальне сирітство та криміналізація суспільства, — отже, сучасна епоха «культурного вибуху» висуває підвищені вимоги до фізичного, психологічного, морального й духовного здоров'я маленького громадянина, приреченого виживати в таких умовах. Найважливішими ознаками негативності соціальної ситуації для зростаючої особистості є руйнування усталених протягом тисячоріч природних інститутів соціалізації — родини та дитячого співтовариства, зміна морально-психологічного клімату в суспільстві, вплив ЗМІ тощо [3].

Кожне нове покоління дітей опиняється перед необхідністю освоєння та розуміння світу, в який вони прийшли, народившись. Внутрішня логіка вікових фаз розвитку дитини визначає загальні принципи цього процесу. Тому з покоління в покоління відтворюються основні способи та форми вирішення таких проблем дітьми певного віку

Г. Костюк обґрунтував положення про те, що дитина не народжується із закладеними в її природі ідеями, прихованими в ній апріорними формами свідомості. Вона не народжується злою або доброю, мужньою або похливаю. Але вона і не є чистою дошкою або просто воском, з якого можна ліпити, кому що схочеться. Дитина народжується з певними передумовами для подальшого її психічного розвитку [10, с. 109]. До того ж, на думку В. Татенка, людський індивід від початку несе в собі інтенцію і потенцію, сутнісну здатність і спроможність бути суб'єктом власного життя [14].

Як зазначає О. Климишин [8], в історії дослідження психологічних особливостей духовного розвитку особистості виокремилися два напрямки, за якими аналізують детермінанти і засоби духовного розвитку. Представники першого напрямку (Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, А. Брушлинський, Н. Ганнусенко, Н. Кордунова, Д. Леонтєв, С. Максименко, В. Пономаренко, В. Петренко та ін.) здійснюють пошук коренів духовності у сфері соціального та культурного буття людини та результатах її життєдіяльності. Другий напрям — пошук джерел духовності в сутнісній природі людини, за якого духовність репрезентує апріорний принцип саморозвитку особистості (В. Братусь, О. Зеліченко, З. Карпенко, О. Киричук, М. Савчин, В. Слободчиков та ін.) [13, с. 119]. На її думку, релігійна віра є телеологічним ядром духовного розвитку особистості. В духовній іпостасі людини акумульовано потребу віри, «докази» віри та спроможність жити вірою. Психологічний зміст християнської віри проектується на площини її функціонування: несвідому духовність, когнітивну сферу (християнський менталітет), емоційну сферу (релігійні почуття), сферу волі (християнські вчинки). Як активний психодуховний феномен, віра проявляється у готовності людини відстоювати християнські цінності й утверджувати релігійний світогляд. Досвід віри темпорально індивідуальний і характеризується початком

(віковим етапом), коли актуалізується потреба у вірі, періодом усвідомлення віри, часом зміцнення і «боротьби» за віру з можливими станами нехтування чи занепаду віри [9].

Духовний потенціал людини, на думку М. Савчина, — це сукупність її духовних, душевних (психічних) і фізичних сил та властивостей, що визначають її відношення з Богом, людьми і світом та її життя [13, с. 211]. Унаслідок витіснення духовного в людини виникає стан бездуховності, який проявляється в неясності свідомості, в емоційно-ціннісній сфері — в егоїзмі, нелюбові, несвободі, відсутності сповіді та каяття; в поведінці — у творенні зла, спокусливості, егоїстичному самоствердженні, деструктивних стосунках тощо [13, с. 210].

Одним із внутрішніх механізмів духовного розвитку особистості є духовна рефлексія, яка полягає у внутрішньому спогляданні глибинного Я, стану свого серця (чистоти від пристрастей, егоїзму, гріховності), світлості ума (чистоти від гріховних помислів) та спрямованості життя на творення добра, духовного ідеалу. Надзвичайно важливі в цьому молитва, таїнство сповіді, духовні стани (трансцендентні віра, любов, свобода, безпристрасність і безмовність). Духовна рефлексія — механізм духовного очищення, трансформації внутрішнього світу людини (посилення віри, любові, поява духовних станів, звільнення від гордині, пристрастей, злих намірів) через спрямування до Бога, уподібнення з ним. Її умовою є аскеза — молитва, каяття і покаяття, подвижництво [13, с. 213].

Для духовного виховання та самовиховання необхідні пізнання людиною себе і самоповага. У духовному становленні людина має скористатися своїм розумом, просвітленим умом, спиратися на свою волю. Важливу роль у духовному вдосконаленні відіграє одухотворене страждання. Одним зі шляхів духовного зростання є творчість, яка гармонійно поєднує духовне та світське [13, с. 214].

Як стверджує американський психолог Б. Фуллер: «Усі діти народжуються геніями, але впродовж перших шести років ми допомагаємо їм позбутися цієї геніальності» [2]. Проте, конкретні способи дійового освоєння навколишнього світу в готовому вигляді передаються дітьми від покоління до покоління в межах традицій дитячої субкультури. Субкультура — це часткова культурна підсистема «офіційної» культури, яка визначає стиль життя, ієрархію цінностей та менталітет її носіїв. Переосмислюючи історичний спадок дорослих, дитяча субкультура сприяє росту загальнолюдської культури. В цьому її духовна місія, за висловом англійського вченого У. Емерсона: «Діти — вічні месії людства, втілення його невідворотного майбутнього» [1, с. 116].

Н. Іванова вказує, що дитяча субкультура — це особлива система, що існує в дитячому середовищі уявлень про світ, цінності, тобто своєрідна **культура в культурі**, яка живе за специфічними і самобутніми законами, хоча і є «вбудованою» в загальне культурне ціле [7]. Зауважимо, що субкультура формується під впливом таких факторів як вік, етнічне походження, релігія, соціальна група або місце проживання. Для кожної субкультури характерними є яскраво виражені загальні для всіх її носіїв захоплення, смаки, способи вільного проведення часу, стереотипи, уявлення, обряди, ритуали, мова, мода, одяг, поведінка, фольклор тощо. Дитяча субкультура — це сукупність особливостей поведінки, форм спілкування, способів діяльності самих дітей, а також соціокультурні інваріанти (стійкі мовні утворення), які зафіксовані в дитячій мові, мисленні, ігрових діях, фольклорі, релігії.

В змісті дитячої субкультури сучасні науковці (В. Абраменкова, Т. Алієва, Л. Варяниця, М. Єгорова, Н. Зирянова, О. Копейкіна, В. Кудрявцев, М. Осоріна, І. Печенко, В. Сіткар, Ю. Чертков та ін.) виділяють різні компоненти. До них відносяться такі стійкі форми як: *традиційні народні ігри, дитячий фольклор, дитячий правовий кодекс, дитячий гумор, дитяча магія і міфологічна творчість, дитяча словотворчість, дитяче філософствування, естетичні уявлення дітей, наділення прізвиськами, релігійні уявлення, дидактичні ігри, світ дитячої моди, комп'ютерні ігри, мультимедійний простір, дитячі іграшки* тощо [1; 3; 4; 5].

Теоретичний аналіз проблеми дослідження дав змогу представити власне бачення змісту дитячої субкультури та її складових, що подано на рис.1. В контексті дослідження розглянемо детальніше таку форму, як філософствування (*дитяча магія, релігійні вірування, міркування про життя і смерть тощо*). Філософствування дітей, як невід'ємний компонент їх субкультури, пов'язане з тим, що дитинство — це стан активного буття, яке містить можливість і необхідність філософствування як процесу запитування, пошуку сенсів і «примирення» з реальністю — соціальною, історичною, психологічною. Процес дитячого філософствування виникає спонтанно і стає пізнавальною й адаптивною стратегією дитини. Важливими складовими філософствування дітей, що ґрунтуються на природних виявах когнітивної та емоційної активності дитини є: сумнів; питання, що пов'язані з оволодінням мовою; рефлексія; дитяча логіка, що набуває переважно об'єктивної форми; гра, як спосіб засвоєння навколишнього світу тощо

Опорою та імпульсом пізнання дитини стає її емоційна відкритість, щира допитливість і подив перед світом, можливість унікального первинного світовідчуття. Сама природа відкритого дитячого сприйняття світу надає дитині унікальну можливість наділення світу різним змістом через визначення його сенсів; вона стає творцем власного світу, будує свою картину існуючого.

Дитяче філософствування є досить цінним культурним феноменом. Як зауважує Л. Варяниця, евристична цінність дитячого філософствування для світу дорослих та об'єктивного культурного досвіду полягає у прийнятті дитини як суб'єкта пізнання світу і співтворця культури [5, с. 57–67]. Дитина відкриває значущі сенси

світу граючись, а також, за допомогою різних вражень та власної фантазії, творить унікальний особистісний світ.

Однією з форм дитячого філософствування є *релігійні уявлення* (дитячі молитви, обряди). На думку С. Лупаренко [11], цікавим є той факт, що дитина часто молиться про нездійсненні, але значущі для неї речі (щоб завтра була гарна погода і можна було б піти на прогулянку). У творах Л. Толстого («Війна і мир», «Дитинство й отрочество») є приклади дитячих молитов. Наприклад, описуються спогади Ростових, як вони молилися в дитинстві, щоб сніг став цукром, а потім вибігали надвір, щоб подивитися, чи здійснилось диво за їхньою молитвою. Релігійні уявлення сприяють формуванню внутрішнього світу дитини, її духовності. Водночас, у них виявляється віра дітей у неймовірне, казки й дива.

Ще одна форма філософствування, а саме — *дитяча магія* (гадання, викликання) стали об'єктом уваги дослідників культури та субкультури зовсім недавно, наприкінці минулого XX століття. Тоді ж вийшли у друці два томи видання, яке називалось «Шкільний побут та фольклор» (1992), в якому були опубліковані оповідання малих містиків з різних міст та сіл всього Радянського Союзу. Схильність дітей до таких потаємних процедур є природним — їм дуже хочеться переступити через межу реального і опинитись на деякий час «на іншій стороні». Саме тому вони так люблять розповідати один одному страшилки, сюжетом яких є вторгнення темних надлюдських сил у звичний побут. Це історії про предмети зі злими намірами «чорний тюльпан», «криваву пляму», «червону руку» та «труна на колесах» тощо. Крім того у дитини часто виникає бажання інтерактивного спілкування з «іншим світом» та його фантастичними мешканцями. Для цієї взаємодії вона, зазвичай, використовує обрядові предмети: дзеркало, шоколадні цукерки, одеколон, губну помаду тощо. Особливо часто застосовується дзеркало: його заворожуюча здатність створювати копію реальності, давно спонукала містично налаштованих громадян вважати цей посріблений лист скла входом в інший, інвертований вимір (пригадайте хоча б повість про пригоди Аліси в Задзеркаллі). А дитині, з її жвавою уявою і ще не закріпленою, поки що, картиною світу, межа між «тут» і «там» здається особливо тонкою та здоланою.

Цікавим є те, що діти часто називають «викликалки» гаданням — для них ці два поняття є практично ідентичними. І те, і інше є способом отримати «звідти» якесь знання (гадання на судженого за допомогою дзеркала) або навіть предмет (викликання Мармеладного Гнома тощо). Таким чином в ядрі магічної практики сучасних дітей є бажання самостійно управляти контактом з потаємним та небезпечним «іншим» світом. Древнє чаклунське мистецтво трансформується в гру (деякі вчені навіть придумали спеціальний термін «ігрова магія»). На формування ігрової магії значний вплив мають фольклор, література, засоби масової інформації й комунікації та інші фактори. Невипадково в списку персонажів, яких «викликають» поряд з породженими дитячою фантазією (Король Жуйок, Мармеладний Гном, Місячна людина тощо) опиняються герої фільмів, казок, мультиків та книг (Пікова Дама, Попелюшка, Білосніжка, Русалонька, Сніжна Королева, Шрек, Черепашка Ніндзя, Спайдермен, Людина Х, Леді Баг тощо).

Найпопулярніший персонаж «викликання» й, одночасно, найбільш небезпечний — це Пікова Дама. До найпізнішого, за часом виникнення, можна зарахувати обряд викликання (точніше, навіть виведення) Русалоньки за допомогою банки води і гребінця. Цілком ймовірно, він виник як відгук на діснеївський мультфільм. Часто при «викликах» міфологічної істоти дитину детермінує не тільки допитливість, але і бажання отримати щось матеріальне — наприклад у Мармеладного або Шоколадного Гнома можна попросити солодоців, у Снігової Королеви — морозива, а у Короля Жуйок — бабл-гам тощо.

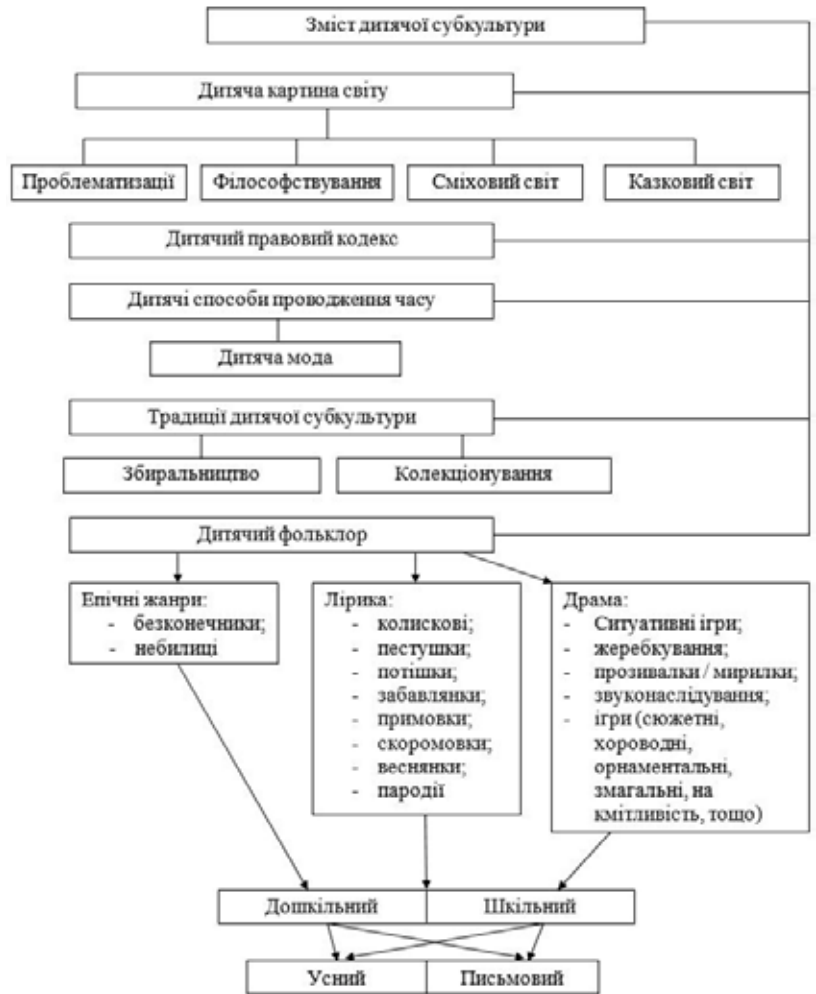

Рис. 1. Зміст та компоненти дитячої субкультури

Способи «гадання» в цілому схожі і різняться лише деякими деталями. Наприклад, для того щоб викликати Короля Жуйок потрібно взяти дзеркальце і повторити «Король Жуйок, появись!», а коли він прийде і почне бігати по стелі і стінах, спробувати схопити хоча б одну жуйку.

В ритуалі можуть брати участь від одного до декількох людей, при тому потрібно дотримуватись певних правил. По-перше, «викликати» потрібно в темну пору доби (бажано — опівночі, яка пов'язана з поняттям переходу «межі»). По-друге, місце повинно бути «небезпечним»: темна кімната або інше приміщення, бажано — баня, підвал, горище тощо. Щоб все вийшло, потрібно дотримуватись певного етикету і не порушувати заборони. Наприклад, при «викликанні» деяких персонажів не можна розмовляти або вживати якісь вигуки та слова, сміятись, включати світло, шуміти тощо. Щоб убезпечити себе від злих сил, діти тримають напоготові хустинку (її накидають на дзеркало у випадку «небезпеки»), креслять крейдою або недопалком свічки коло на місці «гадання», застромляють в стіну голку або шпильку тощо.

Іноді ті, хто гадають, приносять їжу істоті, яку викликають, щоб її задобрити. Крім того, спільна трапеза ніби служить ритуалом, що об'єднує представників різних світів, символом їх угоди про дружбу і співробітництво. На дзеркало ставлять обрядову їжу і промовляють заклинання. Цікавим є те, що їжа може бути як справжньою (як правило, це шоколадні цукерки, апельсини, банани, хурма, ківі, яблука, груші, молоко, хліб, печиво тощо), так і намальованою. Доказом візиту, зазвичай, служать знаки на їжі: дрібненькі сліди, відбитки пальців, надкушування, часткове або повне зникнення пригостання тощо.

Щоб запросити в гості Пікову Даму або Попелюшку чи Шрека використовують малюнки: на дзеркалі помадою для губ або маркером зображають драбинку або доріжку. Перед цим дзеркальну поверхню протирають одеколоном або духами. Образ драбинки має глибокий зміст — вона є ланкою, яка поєднує два світи, що розміщені по різні сторони дзеркального скла. Один світ при цьому мислиться як верхній (з якого потрібно спуститись) інший — як нижній.

Зауважимо, що такі форми філософствування як *закликання та промовки* пов'язані з вірою давньої людини в магічну силу слова. Розвиваючись, народ поступово втратив цю віру, проте рудименти таких уявлень лишалися жити серед дітей, наприклад:

Не йди, не йди, дощику, Дам тобі борщику. У глинянім горщику. Поставлю на дуба – Дуб повалився, Горщик розбився	Або: Чорногузе, дядьку, Зроби мені хатку, І ставок, і млинок, І цибулі грядку
--	---

Не забуваймо, що *релігійні уявлення та духовне життя дітей* — це важливий компонент *дитячої субкультури*. Дитяче духовне життя є найбільш глибокою, інтимною стороною життя дитини, яке найбільше приховане від зовнішнього спостерігача. Дослідники відзначають особливу міфологічність дитячої свідомості, віру в надприродне. Через це кожна дитина є від природи релігійною. Навіть, якщо дитина відлучена від релігійної традиції, її душі властивий пошук емоційного зв'язку із зовнішнім.

У традиційних дитячих віруваннях серед молодших школярів досить поширеними є «поганські» розповіді про чаклунство, нечисту силу і шкідливі предмети (чорна рука, біле піаніно тощо). У старшому віці у дитячому середовищі існують і християнські православні уявлення: розповіді про святих, про чудовий порятунок, відвідання «того» світу. Як справедливо зазначає В. Абраменкова, найчастіше діти приховують свої релігійні почуття від однолітків щоб уникнути глузувань, надають перевагу безпосереднім звертанням до «вищих сил» [1].

Зокрема, трансформація релігійного образу часто відбувається через звертання дитини до Бога з наміром порушити ієрархічну вертикаль (*дитячі пародії на молитви*). Дитина вперше входить у світ релігії, м'яко знімаючи напругу через ототожнення незрозумілого з буденними, знайомими життєвими колізіями. Окремим проявом жанрової взаємодії є великий масив колискових, у яких прямо чи опосередковано наявне пародіювання, примітивізація, спрощення молитви «Отче наш».

Проте, вважаємо за необхідне донести до читача й досить важливі, на наш погляд, тексти катехизмових правд, щодо релігійного уявлення та духовного життя дітей, які подано в молитовнику для учня [12]. Розглянемо лише ті, що є найбільш важливими, на нашу думку, для школярів. Зокрема — **катехизмові правди**, в яких зазначається наступне:

Дорога дитино! Як для життя у щоденному раціоні людини необхідні всі мікроелементи та вітаміни, так для здорового, щасливого життя необхідне дотримання правд Віри — Катехизмових правд. Тому необхідно щоденно молитовно відчитувати Катехизмові правди, щоб впродовж дня (життя) кожен свій поступок зважувати, звіряти, ставлячи перед собою питання «Як це подобається Богові?» — Відповідь знаходиться у знанні і притримуванні Катехизмових правд.

Шість правд віри [12]	Шість церковних заповідей [12]
1. Є один Бог, що все сотворив і всім управляє.	1. Установлені свята святкувати.
2. Бог є справедливий Суддя, що за добро нагороджає, а за зло карає.	2. У неділі і свята брати участь у Святій Літургії.
3. Є три Божі Особи: Бог Отець, Бог Син і Бог Святий Дух; це є Пресвята Тройця.	3. Установлені пости постити.
4. Друга Особа Божа, Син Божий, став Чоловіком і вмер на хресті задля нашого спасення.	4. Кожного року, бодай раз, у пасхальному часі, сповідатися і причащатися.
5. Людська душа є безсмертна.	5. У заборонені часи весіль і гучних забав не справляти.
6. Божа благодать є до спасення конечно потрібна.	6. Злих книжок і писем не читати.

Дві головні заповіді любові.

Люби Господа Бога твого всім серцем твоїм, всією душею твоєю, всією силою твоєю і всіма мислями твоїми. Це перша і найбільша заповідь.

А друга подібна до неї: Люби ближнього твого, як себе самого.

Десять Божих Заповідей [12].

Я — Господь Бог твій.

1. Хай не буде в тебе інших богів, окрім Мене.	6. Не чини перелюбу.
2. Не взивай намарне імені Господа Бога твого.	7. Не кради.
3. Пам’ятай Господній день святкувати.	8. Не свідчи неправдиво на ближнього твого.
4. Шануй свого батька і матір, щоб тобі було добре і щоб ти довго прожив на землі.	9. Не пожадай жінки ближнього твого.
5. Не вбивай.	10. Не пожадай нічого того, що є власністю ближнього твого.

Християнська праведність.

Вистерігайся злого — твори добро.

Сім святих таїнств [12]	Сім дарів Святого Духа [12]
1. Хрищення.	1. Мудрість
2. Миропомазання.	2. Розум
3. Покаяння — Сповідь.	3. Рада
4. Пресвята Євхаристія — Тіло і Кров Господа нашого Ісуса Христа під видами Хліба й Вина.	4. Кріпость
5. Подружжя.	5. Знання
6. Священство.	6. Побожність
7. Єлеопомазання.	7. Страх Божий

Божі чесноти:

- Віра.
- Надія.
- Любов.

Моральні чесноти:

- 1. Мудрість.
- 2. Справедливість.
- 3. Мужність.
- 4. Стриманість.

Головні добрі діла:

- 1. Молитва.
- 2. Піст.
- 3. Милостиня

Сім діл милосердя для душі [12]	Сім діл милосердя для тіла [12]
1. Грішника навернути	1. Голодного нагодувати
2. Невіжа навчити	2. Спраглого напоїти
3. У сумніві порадити	3. Нагого зодягнути
4. Сумного потішити	4. Подорожнього в дім прийняти
5. Кривду терпеливо зносити	5. Недужому послужити
6. Образу з серця прощати	6. В’язня відвідати
7. За живих і померлих молитися	7. Померлого похоронити

Дев'ять плодів Святого Духа:

1. Любов.	6. Милосердя.
2. Радість.	7. Віра.
3. Мир.	8. Лагідність.
4. Терпеливість.	9. Поміркованість.
5. Доброзичливість.	

Три євангельські ради:

1. Добровільна вбогість.
2. Досмертна чистота.
3. Досконалий послух духовному проводові.

Євангельські блаженства:

1. Блаженні вбогі духом, бо їх є Царство Небесне.
2. Блаженні плачучі, бо вони утішаться.
3. Блаженні лагідні, бо вони наслідять землю.
4. Блаженні голодні і прагненні правди, бо вони наситяться.
5. Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть.
6. Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать.
7. Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться.
8. Блаженні вигнані за правду, бо їх є Царство Небесне.

Блаженні ви, коли зневажатимуть вас, і виженуть, і говоритимуть усяке лихе слово на вас неправдиво, Мене ради.

Радуйтеся і веселиться, бо нагорода ваша велика на Небесах.

Гріхи, що кличуть про помсту до неба:

1. Умисне людинобивство.
2. Гріх содомський.
3. Скривдження вбогих, удів і сиріт.
4. Затримання заробітної плати.

Головні гріхи і протилежні їм чесноти [12]	
1. Гордість	1. Смирення
2. Захланність	2. Щедрість
3. Нечистота	3. Чистота
4. Заздрість	4. Зичливість
5. Неуміркованість	5. Уміркованість
6. Гнів	6. Лагідність
7. Лінивість	7. Пильність

Чужі гріхи [12]	Гріхи проти Святого Духа [12]
1. Наказувати чинити гріх	1. Надмірна надія на Боже милосердя
2. Спонукувати до гріха	2. Безнадійність на Боже милосердя
3. Дораджувати до гріха	3. Спротив пізнаній правді Християнської віри
4. Дозволяти на гріх	4. Завидування ближньому Божої Благодаті
5. Допомогати до гріха	5. Закам'янілість на спасенні упімнення
6. Не карати за гріх	6. Нерозкаяність аж до смерти
7. Грішника боронити	
8. Грішника хвалити	
9. На гріх мовчати.	

Останні речі:

Смерть, Божий суд, небо, пекло.

Християнський привіт:

Слава Ісусу Христу! Слава навіки!

Христос посеред нас! І є, і буде!

У різдвяному часі:

Христос рождається! Славте Його!

У великодньому часі:

Христос Воскрес! Воістину Воскрес!

Багато важливого щодо духовно-інтелектуального навчання та виховання дітей знаходимо у відомого вченого, автора книжки «Педагогічна психологія» (Ужгород, 1933) Августина Волошина, чие ім'я посідає чільне місце в духовному оазисі України. Духовне виховання, на думку автора, є «першою умовою інтелектуальності». Дитина повинна одержати «можливо більше способів ознайомлення із зовнішнім світом» [6, с. 47].

Духовне «виховання має підтримати свіжість і бадьорість сил дитячого розуму, не допускати до індиферентизму, в'ялості й лінивості». Великого значення надав закарпатський вчений такій школі, яка функціонувала б на засадах народності; вона повинна привити учням любов і зацікавленість до вивчення рідної мови, народних звичаїв, традицій, культури загалом. На його переконання, помітні результати духовного виховання дітей мають місце у тих школах, де належним чином викладається історія та географія — предмети, матеріали яких можна і доцільно пов'язати з літописом рідного народу, рідного краю, багатством і красою рідного села чи міста у вужчому розумінні, а відтак — Вітчизни загалом [6, с. 47].

До того ж, А. Волошин приділяв першорядне значення психологічним студіям, оскільки «психологія є тією наукою, яка описує та пояснює духовні явища»; в її завдання входить «опис і пояснення процесів та явищ, що відбуваються в людській душі. Отже, вона вивчає саму людину». Сутність такої позиції пов'язується з давньогрецькою філософією. Адже ще Сократ закликав: «пізнай самого себе» [6, с. 52].

Сьогодні, стверджує М. Савчин, психологія ще не володіє достатнім поняттєвим апаратом для опису вертикального виміру — духовної сфери особистості, а тому не проникає в сакральний вимір буття. Духовне як Велике невідоме для психології знаходить своє онтологічне вираження в духовних станах віри, трансцендентної любові і свободи, самовладання в надважких кризових ситуаціях, де безпорадною є психотерапія тощо. Без урахування духовного неможливо зрозуміти людину в її благодатній повноті [13, с. 4].

Високий рівень духовного розвитку передбачає діалогічну узгодженість і підпорядкованість особистісного Я сутнісному Я, стійку актуалізацію духовних інтенцій сутнісного Я — добра, краси, істини, блага та суб'єктних здатностей особистості до самопізнання, самовизначення, самотворення і самотрансценденції, екзистенційну зорієнтованість на трансперсональні цінності — віру, надію, добротність, милосердя, жертвовність, мудрість, які окреслюють обрії реалізації абсолютної духовної свободи, переживання космічної всеєдності та внутрішньої гармонії внаслідок осмисленого служіння духовним святиням у повсякденній вчинковій активності [13, с. 119].

Результатом усього вищезазначеного може бути постулат Климента Александрійського, головна ідея якого полягає у формулі: «*Utaudentocredent, credentosperent, serandoament*» (іншими словами, щоб наукою прилучитись до віри, вірою до надії, а надією до любові) [6, с. 79].

Література

1. Абраменкова В. Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре. Москва; Воронеж, 2000. 416 с.
2. Батькам, вчителям, учням. URL: <https://petschool.at.ua/index/0-2> (дата звернення: 10.06.2019).
3. Варяниця Л. О. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі: дис. канд. пед. наук : 13.00.05. Луганський національний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 235 с.
4. Варяниця Л. Дитяча субкультура — важливий чинник соціалізації дитини // Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: орієнтири та напрямки сучасної освіти : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луганськ, 2-5 жовтня 2005 р). Луганськ. : ЛНПУ імені Тараса Шевченка, 2005. Ч. 3. С. 57–67.
5. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / Богуш А. та ін. Луганськ, 2006. 404 с.
6. Зимомря М., Гомоннай В., Вегеш М. Августин Волошин. Ужгород, 1995. 102 с.
7. Иванова Н. Детская субкультура как форма социального образования современного детства. URL :<http://gisap.eu/ru/node/7480> (дата звернення: 05.06.2019).
8. Климишин О. І. Теоретичне осмислення змісту соціалізації особистості: християнсько-орієнтований підхід // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2008. Т. X. Ч. 2. С. 240-246.
9. Климишин О. І. Християнсько-психологічні основи духовного розвитку особистості : дис. докт. псих. наук : 19.00.07 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2013. 492 с.
10. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / ред. Л. М. Проколієнко. Київ, 1989. 608 с.
11. Лупаренко С. Є. Сучасна дитяча субкультура як одне з джерел існування та розвитку світу дитинства // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. Вип. 13. Кам'янець-Подільськ, 2013. С. 187–192.

12. Молитовник для учня / упоряд. Ольга Король. Львів, 2010. 120 с. (За дозволом Церковної Влади).
13. Савчин М. В. Духовна парадигма психології : монографія. Київ, 2013. 252 с.
14. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 316–358.

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ХАРКІВСЬКОГО ЛІЦЕЮ № 89 ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Г. О. Жозе да Коста

аспірантка кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Сучасне реформування української школи стверджує необхідність якісного оновлення змісту освіти, забезпечення безперервного процесу становлення та розвитку гармонійної творчої особистості учня. Школа бере на себе місію створення нового освітнього середовища, де панує атмосфера педагогічної творчості вчителів — одноступінь, учнів і батьків. У Концепції «Нової Української школи» зазначено: «Потужну державу і конкурентну економіку забезпечить згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих. Саме таких повинна готувати середня школа України» [6].

Нове освітнє середовище передбачає й новий зміст освіти, нові технології навчання і виховання, розвиток інтелектуальних здібностей дітей, щоб вивести кожного школяра на виховання культури творчого мислення. Сьогодні школа має готувати не лише носія знань, а й творчу особистість, яка здатна використовувати здобуті знання для конкурентоспроможної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя, тобто формувати компетентну особистість. Розвиток у школяра самостійності, здатності до самоорганізації, саморозвитку, самовиховання, самоосвіти — це одне з першочергових завдань сучасної освіти.

Сучасний зміст виховання в Україні складає науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, самої себе, праці, природи, мистецтва. Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власні ставлення. Цей процес передбачає поєднання інтересів особистості — вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства — саморозвиток особистості має здійснюватися на моральній основі; держави, нації — діти мають зростати, стати національно свідомими громадянами, патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі.

Метою духовно-інтелектуального виховання школярів Харківського ліцею № 89 є формування духовного світогляду та інтелектуального розвитку на основі творчої самореалізації школярів. Зміст духовно-інтелектуального виховання має спрямовуватись на формування системи духовно-інтелектуальних цінностей у становленні морального світу особистості з можливостями їх збагачення кожним учнем. Система морального виховання спрямована на формування цілісної моральної особистості, яка включає такі гуманістичні риси, як доброта, чуйність, милосердя, увага, толерантність, совість, чесність, справедливість, людська гідність, повага і любов до людей, правдивість і скромність, сміливість і мужність.

Великі можливості у вирішенні цього завдання забезпечує застосування методу навчальних проєктів. На думку І. Єрмакова, система освіти має стати гнучкою, спрямованою на розвиток проєктного мислення, здатності ефективно вирішувати проблеми й виконувати життєві й соціальні ролі [10]. Як зауважує дослідник, сучасному суспільству потрібен не виконавець, а творець. Він має бути спроможний самостійно моделювати, створювати проєкти, що відповідатимуть вимогам часу. Він здатний повноцінно жити й активно діяти в новому світі, а також постійно самовдосконалюватись, адекватно реагувати на зміни, особливо в періоди технологічних та цивілізаційних проривів. Цим зумовлено введення проєктної діяльності в освітній контекст навчальних закладів. Зрештою, уміти створювати, реалізувати чи брати участь у проєктах — вагома життєва компетентність особистості, основи якої можливо оптимально сформувати й розвинути в умовах навчання особистості в закладі загальної середньої освіти.

У Харківському ліцеї № 89 активізована робота з питань виховання громадської свідомості учнів, шкільного самоврядування, формування патріотизму, громадянських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України, національної ідеї, виховання економічної, естетичної, правової культури учнів, яка органічно вписується у зміст і методіку навчальної і позаурочної роботи, в організацію життєдіяльності школярів за допомогою проєктної діяльності.

У ліцеї було визначено напрями освітнього процесу, в яких можна створювати та реалізовувати проєкти:

- навчальний процес (уроки, спецкурси, факультативи тощо);
- виховний процес (класні години, позакласна діяльність);